

STJEPAN HRANJEC

Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet, Podružnica u Čakovcu

TIPOVI INTERPOLACIJE FOLKLORA U DJEČJIM STIHOVIMA MIROSLAVA DOLENCA DRAVSKOG

Između usmene i pisane hrvatske književnosti događaju se višestoljetni dodiri i prepletanja. Proces interpolacije posebice je naglašen u dječjoj književnosti upravo poradi viševrsnih srodnosti s usmenom, šire mišljeno – sa svijetom usmenosti. A u toj pak pisanoj književnosti još će u većoj mjeri biti naglašena interferentnost u dijalektnoj (ovdje: kajkavskoj) dječjoj književnosti jer je ona bliže korijenu, izvoru. Primjer Miroslava Dolenca Dravskog signifikantan je u tom smislu. On ne samo da je kao književnik bio "obilježen" rodnom Podravinom i materinskom kajkavštinom nego se afirmirao i kao marljiv i studiozan etnograf, registrirajući bogatu etnograđu ne samo podravskoga kraja. Posvema je tad očekujuće da će u njegovom stihu dolaziti do niz oblika i tipova uviranja usmene književnosti, uopće, folklornih činjenica u njegov stih. A to je, jamačno, jedan od oblika oplemenjivanja njegova stiha, što se u ovom radu nastoji dokazati.

Ključne riječi: usmena književnost, dječja književnost, interpolacija, Miroslav Dolenc Dravski, *kaj*, Podravina

Da je u višestoljetnom tijeku hrvatske književnosti usmena književnost ne samo raznovrsno uvirala u pisanu nego, štoviše, da je u pojedinim razdobljima bivala njezinom pretežitom temeljnicom, opće je poznata činjenica. Između, npr. natpisa na srednjovjekovnome stećku, *Ja sam bil' kako vi jestel' vi ćete biti kako jesam ja*, i jedne od mnogih suvremenih interpolacija, primjerice u Hitrecovoj prozi *Kratki ljudi: Kad su bijelu knjigu proučili, kako bi rekla narodna pjesma, skoče na noge lagane* – nanizala su se hrvatska književna stoljeća međusobnih prepleta i utjecanja jedne književnosti u drugu; o tome su nam, uostalom, posvjedočili i mnogi dosad dragocjeni znanstveni folkloristički prinosi (Bošković-Stulli 1975, 1978; Kekez 1988 i drugi). Proces interferencije – najčešće jednosmjernan, iz usmene u pisanu – logičan je, očekivan i opravdan: obje pripadaju jednom

nacionalnom organizmu, obje se tad i objavljuju istim jezikom (gramatički mišljeno) tek im je performancijski proces drukčiji.

Osobitim pak se suodnosom u tome kontekstu očituje prožimanje između usmene i dječje književnosti.¹ Odgovoriti je tome lako: obje književnosti teže strukturalnoj jednostavnosti, petrificirana formativnost – koja je najčešće obilježje usmene književne činjenice – bila je osobito prenošena u dječji stih u 19. stoljeću; tomu se pridružuje težnja za metričkom simetrijom (pa će tako Krunoslav Kuten (Zalar 1991) posegnuti za trohejskim osmercem, udomaćenim u usmenoj pjesmi, i napisati, recimo, *Ura ide tika, taka/ Svako jutro budi đaka...*, koji izbor bijaše presudan čimbenik za rašireno mišljenje da je riječ o usmenoj pjesmi!); motivske srodnosti, osobito u zavičajnom, pa florilegijskom i animalnom korpusu bijahu također čestim razlogom za raznolike interpolacije; valja spomenuti i čestotnost prožimanjima u jezično "igrivim" oblicima, primjerice u brojilici.

A naročit se pak interpolacijski proces zapaža u dijalektnoj književnosti: usmena književnost vezana je uz zavičaj u smislu konkretne ukorijenjenosti svoga stvaraoča u prostor življenja. Svijet zavičaja je i pogled na svijet i jezik i specifičan ugođaj, iskonski, prvi doživljaj; nema pritom logičnijega izbora nego da se dječji književnik osloni na usmeni izraz toga mikrosprostora iz koga je nerijetko i sam ponikao. Element zavičajnosti tako biva značajnim motivirajućim čimbenikom u interferencijskim procesima dviju književnosti, ali i šire, u nizu folklornih interpolacija u pisani književni tekst.

U tom smislu pristupamo dječjim stihovima Miroslava Dolenca Dravskog (Novo Virje, 1937. - Zagreb, 1995.), hrvatskoga pjesnika, aforističara i pripovjedača, a nadasve iznimno marljiva i plodna etnografa.²

¹ Još i danas ima prijevora ili barem dvojbi oko naziva "dječja književnost" jer da sintagma "pokriva" književnost koju stvaraju djeca. Stav je ponajviše motiviran marginalizacijom te književnosti i u kontekstu matične, ne-dječje, "odrasle" književnosti i u javnom književnom životu. A činjenica je da djeca, zato što su – djeca, ne mogu, načelno, stvarati književnost, njihove uratke kvalificiramo kao "stvaralaštvo". K tomu, još je Milan Crnković (1990:8) podsjetio da u europskim jezicima nalazimo adekvate: detskaja literatura, children's literature, Kinderliteratur, littérature enfantine i sl. A ponajvažnije pak, ne govorimo "književnost za Hrvate" (ili "starije")! Dakle, primjerice, Ivan Kušan piše (i) za djecu te je zato dječji književnik... Osim toga "književnost za djecu" odveć je pedagoški semantizirana sintagma, kao zbroj djela koja serviramo djeci da ih pomoću književne riječi poučimo, usmjerimo itd.

² Uz zabilježene pripovijetke, pošalice i predaje (Dolenec 1972:67-158), uvodne napomene započinje ovako: "Ljubav prema narodnoj pjesmi, pripovijetki, narodnom vezu, pučkom graditeljstvu, poslovi ili zagonetki s jedne strane, dakle, probuđena ljubav prema narodnom stvaralaštvu, a s druge pak strane želja da se Podravina kao kraj odredi, prouči i produbi daju mi volje i energiju da gacam po selima i zaseocima, da se raspitujem, da bilježim i snimam" (isto:67).

Život Dolenčev bio je ispunjen "neprestanim selidbama, poslovima, nesigurnostima, ali čvrsto oslonjen na sa svoje ispisane retke – kao brazde uzorane na papiru umjesto na močvarnoj drenovečkoj zemlji. Vjeran ideji da upravo rijeka, ta velika plavokosa zmija (...) po dirkama zemlje prebire himnu života, naš je pjesnik osluškivao mnogoglasja i šumove, ponirajući pretežito u djetinjstvo, da bi otuda izvukao najljepše akorde i kliktaje za svoj jedinstveni *slavopoj života*, u kome su osunčanost i vedrina nadvladali sve brige, umor i turobnost" (Jelušić 2004:13). Upravo to: stih (i šire: pisana književna riječ) bivali su u Dolenca i utjeha i smisao a ishodište pak (upravo zato!) u ljepoti njegova podravskoga djetinjstva. Zato se i ovaj prilog temelji na međuzavisnosti triju osnovnih koordinata Miroslava Dolenca Dravskog:

- a) na prikupljenim etnopolacima, razasutim inače kojekuda, u raznim periodicima i novinama, a ponajviše ostavljenim u rukopisu,³
- b) na njegovim stihovima u četirima zbirkama,⁴
- c) na njegovoj romansiranoj autobiografiji.⁵

U tim suodnosima susrećemo razne razine, tipove interferencije, parafraze, resemantizacije, geminacije i ritmičke novotorbe, a bitno je naglasiti da će se često pojavljivati više tipova objedinjeno.

1. Interpoliranje etnočinjenica (etnograđa ruralne, zavičajne svakodnevice)

U nizu pjesama (*Kakov je to način?*, *Kak je negda bilo*, *Starinske šege*) Dolenc predstavlja ruralnu svakodnevnicu iz dječje vizure te su takve pjesme, unatoč njihovu fikcijskom zamišljaju, ujedno i dragocjena izvorišta za etnografiju podravske svakodnevice, tolik je stupanj "dokumentarnosti". U *Starinskim šegama* dječak bi nedjeljom na Dravu, ali se prije toga mora obaviti niz poslova što mu ih daje otac:

³ Osim na ovećem prilogu u poglavlju "Građa" u *Narodnoj umjetnosti*, godišnjaku Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, pod naslovom "Podravske narodne pripovijetke, pošalice i predaje" (1972:67-158), ovaj se rad temelji na Dolenčevim rukopisima koji se čuvaju u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu: *Glasovi naroda podravskoga/Poslovice i zagonetke*, 1971 (IEF rkp 827), *Folklorna građa Podravine*, 1971 (IEF rkp 822) i *Hrvatske narodne popijevke kajkavske* (I. svezak) te *Hrvatske narodne pripovijetke, predaje, anegdote i pošalice* (II. svezak), 1986 (IEF rkp1197).

⁴ *Svatko ima svoju zvijezdu* (1976), *Zagovor zemlji* (1992), *Ljekoviti doživljaji djetinjstva* (1994) i *Životni vrtuljak* (1996).

⁵ Riječ je o rukopisu, pronađenom u ostavštini, i očuvanom zaslugom Željka Obada te objavljenom pod naslovom *Djetinjstvo je vraški šugava stvar* (2007), djelu koje je svojim bujnim i slikovitim diskursom te pravom riznicom etnopoldataka jedno od najboljih ne samo Dolenčevih uradaka nego i djela s podravskih, pridravskih prostora.

Kravam donesi travu, operi im repe,/ dobro je počehi kaj bodo čiste i lepe! Kobilu zasvetlaj kaj se svetila bode/ kak zrcalo! Racam nakoši koprive,/ svinje pripazi malo! Ganka zribli,/ rastove dežice premeči!/ Tavana očisti, ometi ž njega pavočinje! Cigla na tački zvozi kej ne bo zegnijele! Drva naseči,/ potekni kaj ne crkne v peči! Goskam vode navleči,/ kokruza za svinje narunji! Odsej za kruha meljo! Slive i višnje oberi,/ graha zeberi,/ zdele operi/ vilice i nože zasvetlaj!

Posve je naravno da nijedno dijete nije moglo niti za cijela dana sve te poslove posvršavati te se uz ovu pjesmu nameće zaključak da je Dolenc i stihom etnograf, njemu je do pobrajanja poslova u svakodnevnu podravskom ruralnom ritmu. U jednoj osobi je dakle i pjesnik i tradicijski zapisivač, što je pak poželjna podloga za interferencijska utjecanja i prožimanja.⁶

Pjesma *Kak je negda bilo* već je odmak od etnomatrice ili primarne etnomotivacije, premda naslov upravo to i sugerira. Naime, u njoj – pravou dječjoj pjesmi jer je riječ o autorovu nastasnom djetinjstvu – nalazimo frazeologizme, toliko udomaćene u svakodnevnoj kajkavskoj komunikaciji, redovito u funkciji naglašavanja i zaključivanja kakva događaja ili stava. Tako, nakon što je dječak-Dolenc pao sa šljive, nije se trčalo po liječnika nego se zaključivalo: "- Ve s petami bode sklopal!; Jezuš bo ga sebi zel!; Bo anđelek na nebesi." Mališan je ozdravio i u sebi zaključio nakon svega: "Kad vragu sam s torbe opal!", što je interpolirana česta kajkavska uzrečica: "On ti je vragu s torbe opal" (Večenaj-Tišlarov 1997:165).

2. Etnografska resemantizacija

Osnivanje nove bračne zajednice oduvijek je, u svim ruralnim sredinama, bilo karakterizirano "običajnom dramatikom": nije bila posrijedi samo činjenica da je posrijedi presudan, najvažniji životni čin, nego se na škrtaj a malaj zemlji nastojalo u patrijarhalnoj zajednici "napraviti što bolji posao" – dolaskom novoga člana u obitelj očekivalo se uvećanje posjeda; prošnja i sve oko nje u donedavnim je odnosima zato bilo u pravilu egzistencijalno a ne emotivno

⁶ Spomenuti stihovi kolidiraju s nefikcijskim formulacijama u Dolencu autobiografskom djelu i time se, između ostalog, potvrđuju kao materijalne činjenice: "A ja moram češagijom češati krave, prati im repove, istimariti kobilu Cedu (...). I patkama moram nabrati kopriva po živicama, nakosati ih, smiješati s kukuruznom krupicom" (187). A spomenuti poslovi predstavljeni su i u dijaloškom obliku: "- Znaš li ti da je već pet sati i da se dobro razdani, a ti još spavaš?! Pa gdje ti je pamet, je li?! - Zaboravio si da sam sinoć ribao hodnik i podove i da je već bilo jedanaest sati kad sam legao! Sve me boli i jedva se držim na nogama! (...) - Japa, danas će – koliko vidim – biti lijepo vrijeme! Hoću li moći na Dravu?! Obećao si mi da ću ići u nedjelju, kad smo vršili žito kod Jakupca! - O kako da ne, kako da ne! Danas možeš na Dravu ali prije toga moraš napraviti i posvršavati neke sitnice! Ti znaš da su poslovi poslovi, a da su kupanje i odlazak na Dravu obično izvođenje bijesnih glista! Običan luksuz, ne!" (187).

motivirano. Zato se i "unapred znalo koj dečko more ženiti koju dekle, a ne da se samo zaleti k nekoji hiži kak muha v trenc. Bogatuš je mogel i smel k bogatušu, jedinec je zagledal jedinko kej se dva velika grunta skelje vu jeden još vekši grunt i bogatstvo. (...) Dok se je se donekle posložilo, došli so na red *snoboki*. Bo se reklo: išlo se je k dekle v prošnjo. Vu prošnjo (*snobo*ke) so išli japa i mati, a dečko je došel malo kesne (pol vure za japom i materom)" (Dolenec 1987:65-66).⁷

Kako je, međutim, Dolenec ovu temu oblikovao u stihu:

SNOBOKI

Pital sem Maricu:
- Boš mi žena?!
Boš mi žena?!
- Kak da ne bi!
To nariši z prstom
sebi!

⁷ O životnodramatskoj zbilji oko osnivanja bračne zajednice svjedoči i sam Dolenec obiteljskim primjerom. Njegova je majka Cecilija bila vrlo vrijedna, ljubazna, skromna i oštroumna, "ali kad su napuhani i nakinđureni podravski gospodari čuli da dobiva samo pola rali močvarnoga kiseliša, odustajali su od svoje nakane, jer su taština i neutaživa halapljivost za gruntom, ralima i klafrima, šumama, vinogradima, mnoštvom stoke (...) prevagivale nad zdravim razumom..." (Dolenec 2007:85).

Ali, kao da je usmena književnost kompenzacija ili željena zbilja nasuprot ovakvoj trpknoj životnoj! Dolenec, naime, bilježi šaljivu usmenu pripovijetku u Virju pod naslovom *To je ona prava*: "Vu Podravini vam je sakak. Joščem je se dobro i v redu dok se čovek ne kani ženiti. Ače si trdo odlučil da se bodeš ženil, moraš mam biti pripraven na to da ti svet bode počel zdevati. Tak se med podravskim svetom i veli: ače očeš da te fale, vmerni, ače očeš da ti zdevljo, ženi se. Do ondar, do te dobe dok nesi odlučil da bodeš med deklami poiskal jedno koju bodeš za svojo zakonito bolšo polovicu zel, koja ti bode kuhala, kolače pekla, rifljala, peglala i pomalo zdevala, si te još kak-tak v redu imajo. Ali, čem si počel dekle zebirati, počmo ti zdevati da se se za teбом praši. A pak ače dekle zebiraš kak medved ruške, tu si isto tak nadrljal.

Tak je bil jeden tam pri nas i odlučil je trdo da bode Marico bral. I vudri k njemu sosede, kume, čeče, tece i vujne dohadjati. Vele: - Joči mi scurele ače Marica Vušlinceva neje lena kej jo jedva zemlja crna drži. Smrdi od lenosti! - Em najte mi reči! - Nego, nego! Ne pomeknola se z ovoga mesta – veli majka Našljiganceva – ače neje betežna. Mi se vidi da ima neduhe, srabera, padavico, a joščem je i takve fondacije koja oče krasti, varati i lagati. Ivina, Ivina, pazi kaj delaš! Ače njo bereš, boš se nameril kak vrag na oplečka!

Čkomi Ivina, čkomi, mutljaži kak mokri vrag, pomalo se posmejava i pita: -Je li to se? Je li imate, meseca mu krastavoga, joščem kaj pridometnoti?! - Ima debele joči kak so pedinarke! - Je li ima još kej?! - Ima dve leve noge, klapasta vuha, i velika kak list zelja, debele noge kej bi ž njemi mogel drva cepati i debeloga nosa kak je kundak od puške! - Još! - I pokvarjena je! Ja sem jo na svoje vidla kak se navlači z drugemi dečki. Kej će ti takvo lebudikej! Ti si dečko kak je gora i nesi zaslužil takvo smeturinje! - Znete kej vam bodem ja rekel. Vi ste o nji se lepo nabrojili, ali ja vam morem reči da mi baš takvo očemo!" (Zabilježeno ručno, rekonstruirano po sjećanju 1977. godine, kazivač želi ostati nepoznat; Dolenec 1886:114).

Zabilježen primjer doslovno je polazište za njegovu pjesmu *Snoboki*!

- Reči, Marič,
zakej ne bi?!

- Dok narasteš meter još,
morti meni čovek boš!

- Reči, Marič,
zakej ne bi?!
Ti boš meni mala žena,
a ja mali čovek tebi!
Znam plužiti,
drva seči,
i kositi,
vodo zleči!
Cel den bom ti
pode ribal,
vodo nosil,
zipko zibal!

- To mi vezda reči još
kak postupal z menom boš!

- Bom ti dober,
ne bom – loš!

- Ako tomu bude tak,
dok narasteš pedenj još,
ondar meni čovek boš!

Pjesnik, dakle, uzima općepoznatu običajnu temu, ali je obilato resemantizira a motivacija je recepcijske naravi; on pjesmi/običaju daje dječju mjeru. Ponajprije, pjesma je dijaloški oblikovana, kao razgovor dvoje DJECE a ne odraslih, zrelih ljudi kako je to, jasno, u stvarnim životnim situacijama, te pjesmu doživljavamo kao igru snoboka poput igara kakve su djeca u ruralnom ambijentu često izvodila, imitirajući starije. Jasno, pjesma je jasno ucijepljena u podravsku ruralnu komunikacijsku situaciju: dječak otvoreno istupa, ponavljaajući prošnju (što je, ponavljanje, ovdje element infantiliziranja teksta), a onda se nudi nabrajajući svoje "radne kvalitete", one koje je ne samo vidio nego i, spomenuo, obavljao u obitelji, a ne nudi i ne trguje posjedom, kako to čine stariji. No, djevojčica Marica (koja pak, nominacijom, ima izvorište u navedenoj pripovijetci u fusnoti!), koristeći se uobičajenim kajkavskim sintagmama ("to nariši z prstom sebi" i "moj čovek" uključuje tradicijski kontekst (*Kak postupal z menom boš*) i gotovo parodijski operirajući visinom prosca (najprije metar a onda, nakon njegova uvjeravanja – pedalj!) u čitavoj pjesmi ONA odlučuje, pita i prosuđuje, što je u stvarnim običajnim situacijama bilo apsolutno nezamislivo.

Dolenec je, prema tome, pošao od narodnog običaja, ali ga je u kontekstu dječje poetike resemantizirao, dao mu dječju, vedrohumornu,

gotovo ludičku mjeru. Pjesma je pravi, antologijski primjer plodonosne etnofunkcije u građenju dječjeg pjesničkog svijeta; to je u novijoj hrvatskoj dječjoj lirici činio, primjerice, Grigor Vitez, a u kajkavskom dječjem stihu najefektnije, "najdječjije" svakako Miroslav Dolenc Dravski.

3. Usmenoknjiževna resemantizacija

STARA VURA

Tika-taka! Tika-taka!
Tika-taka! Tika-taka!
Kuluk, Deda-baka!
Tlaka, Deda-baka!
Kuluk, Tika-taka!
Tlaka! Tika-taka!

Od zorčaka Tri bedaka!
Se do mraka Tri bedaka!
Kuluk-tlaka! Cukor, melja!
Kuluk-tlaka! Cukor, melja!

Cukor, melja!
Stara vura
vreme
pelja!

Ovakvim primjerima Dolenc otvara pretežitu sudbinu usmenoknjiževnih oblika u dječjoj književnosti, naime, njihovu resemantizaciju. Podloga ovom primjeru je brojilica-brzalica. Brojilica "svoju estetiku zasniva na muzičko-akustičkoj komponenti, pa u tu svrhu nabraja niz elemenata koji ostvaruju takvu ugodajnost. (...) Brojilica je dakle asemantičan oblik; ona redovito ostaje unutar jezičnog sustava i ne zanimaju je jezična značenja" (Kekez 1993:6). Miroslav Dolenc posegnuo je, međutim, za brojiličkom strukturom da bi joj dao značenje. Posizanje je i opet motivirano recepcijski, s obzirom na optjecajnost narečenoga usmenoga oblika u dječjem folkloru, no asemantičnost je zamijenio naglašenom semantičnošću, duboko, sudbinski prostorno vezanu: od zore do mraka hodalo se na kuluk i tlaku, u djedovo i bakino vrijeme tek za šećer i brašno. I tako stoljećima, što je pjesnik najprije signirao naslovom a onda pak je izrazito naglašenim ritmizacijama, pomažući se i onomatopejom, naglasio trajnost podravskog nadničarenja. Elementarnim jezičnim izborom, primjerenom dječjem iskustvu – elementarnim do te mjere da se značenja mogu uspostaviti i u grafijski navedenom vodoravnom odnosu – pjesnik je resemantizirao usmeni oblik, dajući mu trpke, socijalne tonove; vrlo kreativan primjer preoblike asemantičke strukture u semantičku.

4. Usmenoknjiževne parafraze i geminacije

Dolenec-zapisivač očito je bio u "iskušenju" da i stvara "na narodnu", to jest da neke oblike – ne samo kajkavske – parafrazira ili objedinjuje, jasno, dajući im i novo ruho i novi ugođaj. Niz je takvih primjera; najilustrativnijim se čini *Brojalica, trojalica*:

Išlo poljem pet pastira.
Dva bila su bez šešira,
tri bez kape i kaputa.
Kad prošli su pola puta,
susreli su tri trgovca,
dva stolara i dva lovca.
Svi bez robe i bez novca.
Nitko nikom niti slovca.

Na panjeve suhe sjeli.
Nato prvi lovac veli:
- Vidio sam devet baba
preko devet suhих graba,
sto mostova i taraba,
devet šuma, devet sela,
devet bukvi, devet jela,
devet ptica, devet gora,
devet rijeka, devet gora.
Svaka baka – devet štaka
i pod rukom pet torbaka.
U torbaku devet jaja,
devet crnih, devet bijelih,
razlupanih a ne cijelih!
Sad ispeci pa mi reci:
- Koliko je devet baba
preko devet suhих graba!
Svaka baka – devet štaka
i pod rukom pet torbaka?!
U torbaku devet jaja,
devet crnih, devet bijelih,
razlupanih a ne cijelih?!

Koliko je, ne znaš, je li?!
Hajd' iz kruga, hajde seli!⁸

Osim što ovu pjesmu isprva razumijevamo kao parafraziranje usmene brojilice, ona to ipak nije, ili nije samo brojilica. Dolenec je u dječjem stihu očito zatomio, potisnuo autentična zapisivača, upravo zato što je riječ o novoj,

⁸ Ovakvih računskih zagonetaka naći ćemo u svakoj antologiji usmenih retoričkih oblika pa i u Dolenčevoj rukopisnoj ostavštini: "Devet bab ide prek devet grab. Sakoja nosi devet korpe, v sakoje korpe po devet mačke, saka stara mačka ima devet mlade. Kuliko je to?" (Dolenec 1971:45).

pisanoj strukturi, djeci namijenjenoj a tad je moguće (i poželjno!) – igrati se! Tako će u brojiličku matricu uvrstiti i računsku zagonetku, koju dokida brojiličkim situacijskim kontekstom, naime stihovima koje djeca navode pri uporabi brojilice za eliminaciju iz kruga; uvrstit će i elemente izmišljalice, ali i elemente usmene proze – operiranje brojevima, omisiju ("Nitko nikom niti sloveca!") i ponavljanja, što je obilježje stila bajke (apstrahiranost). Tako je pjesnik, zapravo, stvorio novi tip (dječje) brojilice pa odatle i novi naziv: brojilica, trojalica.

Sličnih primjera naći će se još u Dolencu, u *Brojalici devetalici* recimo, a *Jedna tetka – pola retka a tri djeda u dva reda* nalazimo već u naslovu igranje rimom a brojiličku fakturu pjesme Dolenc poentira brzalicom, koja pak svojim svršetkom naglašava asemantičnost cijeloga teksta:

(...) mali Matić polubrtić,
dvije kume pokraj šume,
k svemu tome ide bome
kanarinac strinac sinac,
macan kvacan kokodacan,
dvije koke plavokoke!
Štruks!⁹

Ujedno, ovakvim permutacijama Dolenc je – osim na poetičkom planu – unio novost i na jezičnom, seleći oblike ili njihove elemente iz jednoga jezika u drugi, iz kajkavštine u štokavštinu i obratno, i time je, zapravo, objedinio i obogatio hrvatski standard a sve radi pojačanja dječje receptivnosti.

5. Interpolacije usmenih ritmizacija

Spomenusmo već, jedno od prepoznatljivih odlika dječjega stiha njegova je pojačana ritmička struktura. Razlog nije samo poetički nego i performancijski motiviran: recimo, u slikovnici – koju malom djetetu čitamo jer ono to još nije naučilo – poželjno strukturiran tekst uz sliku bio bi stih, dakle, ritmički organizirana struktura upravo zato da dijete lakše upamti slušano te da nakon toga i lakše reproducira negoli prozni tekst. Dolenc nije potaknut slikovničkim motivima, nego mu preuzete ritmizacije iz usmene književnosti služe za tematsko-motivsku ekspresivnost. Tako u pjesmu *Vjetar* interpolira brzalicu čije ritmičko ustrojstvo intenzivira divljanje vjetra:

Ima li vjetar
korak od metar?!

⁹ Sličan usmeni primjer Dolenc je zabilježio u Đurđevcu 1984., a kazivala mu Cila Hajduković, r. Štefoković: "Trči pile preko luka./ Veli mati večerati. Neće, ne-ću/ ni u kuću pogledati./ Zvonce se voza/ od morā do morā./ do careva dvora./ Car ima djevojčane./ Djevojčani kolo vode./ Dva vranca budrovanca! Štruc!" (Dolenc 1986:68).

Trlo, stalo, batrgalo,
palo, dralo, zavijalo,
lomotalo, glomotalo,
klopotalo, topotalo.
Stalo, palo pa nestalo.

Klepetalo, beketalo,
kreketalo, regetalo,
cvikalo, micalo,
sitno uzmicalo.¹⁰

Ritmizacija i onomatopeizacija u Dolenčevom opusu (i ne samo onom namijenjenom malom čitaču) imaju, međutim, znatno širu funkciju, obje nisu samo stihotvorski elementi nego i elementi za postizanje određene ambijentalizacije, podravske životne svakodnevnice, njome se sugeriraju životni ritam i protjecanje:

KESNO VRE JE

Kesno vre je,
mama seje:
- Cupi-lupi! Cupi-lupi!
Konja, kravo
zutra kupi!

Cupi-lup!
Cupi-lup!
Vre melje je
čitav kup!

Hunta-ta!
Hunta-ta!
Začas melja
scuri sa. (...)

Selska večer protječe u ustaljenu ritmu, onomatopejski pojačanom, i u tom ritmu svakodnevnih poslova, ali i važnih odluka za sudbinu gospodarstva, u ritmu kojim se sugerira "običnost" – to je odlika i ovih Dolenčevih stihova. Njima je još jednom pokazao kako na krajnje jednostavnoj usmenoknjiževnoj matrici uspijeva taj stih učiniti i recepcijski privlačnim, ali i semantički znakovitim, spojivši usmeno i običajno u dječjoj pjesmi.

¹⁰ Vjetar je, očito, poticajan motiv za raznolike ritmizirane ostvaraje, među ostalim, eto, i za interpolacije: u pjesmi *Pita Petar* Dolenc ovako predstavlja vjetar: "Neobična zvjerka neka! S korakom od – kilometra! Njegovi su hitri prsti/ kad ujesen lišće brsti./ žanje boje, lišće čupa, vratnicama vije, lupa!/ Po drveću on se vere./ brije travu, kožu dere./ Vjetar juri, huji, ruši!/ Suho vlaži, vlažno suši!", koristeći se pritom strukturom nabrajalice.

6. Poslovičke i frazeološke parafraze i tvorbe

Svoj rukopis *Glasovi naroda podravskoga (Poslovice i zagonetke)* Miroslav Dolenc (1971) započinje ovako: "I Podravac, kao i ljudi ostalih krajeva naše domovine, ima razrađenu čitavu svoju malu filozofiju, svoju 'mudriju', svoje predodžbe, zaključke i iskustva o životu, svoje mišljenje o svemu (...)". Svojom filozofijom izraženom u duhovitoj dosjetki, poslovice, izreci, Podravac daje do znanja da ne drži baš mnogo do života. Uopće, on ne drži mnogo ni do čega. Razumije se, Dolenc, skupljač poslovice je – među kojima razlikuje prave poslovice, izreke i poslovičke slike – i zabilježio i raznoliko interpolirao u svoje stihove (i prozu).¹¹ Primjera i načina je više, navedimo tek neke. U *Mraku* dječaka zanima što je to mrak, a majka odgovara uobičajenom frazom *tak i tak*, koja u govornoj kajkavskoj komunikaciji može značiti i nesnalaženje oko odgovora, ali i želju da zaključi svaki dalji razgovor; u pjesmi *Zvijezda* Dolenc je općeoptjecajnu poslovicu "Svaka ptica svome jatu (leti)" varirao u niz inačica: *Svatko nosi svoju zvijezdu, Svatko čeka svoje svjetlo, Svaka pčela svome roju, Svaka ptica svome jatu, Svatko kroči svoju stazu...*; jedna pjesma naslovljena je *Klin se klinom izbija* itd.

Primjetljivo je ipak da u u Dolencu stihu nećemo naći "pravih poslovice", kako ih on naziva, nego je paremiološke i frazeološke oblike on – majstor jezika, osobito materinske mu kajkavštine – raznoliko parafrazirao, premodelirao, ukratko, utkao u svoj diskurs kao uobičajene komunikacijske tvorbe. Poslovice i frazu, poglavito kajkavsku, Dolenc je jednostavno "posvakodnevnio".

7. Međužanrovske interpolacije

Već u predstavljenim primjerima vidjesmo višeličke interpolacije, žanrovski i strukturno približne. Tako će, recimo, u pjesmi *Što čemu služi?* Dolenc u stih interpolirati zagonetku, signaliziranu već naslovom, ali će ujedno uvrstiti prepoznatljive rekvizite usmene bajke: *Baba-Jaga peče svašta, a*

još povrh toga
tri patuljka spremi,
u njihovu društvu
vila, Baba-Roga.

¹¹ Spomenuta autobiografska Dolencova proza je puna upravo uzrečica i slikovitih izreka ruralne provenijencije. Evo jednog primjera: "- Gos'n Cindrić, najte se tuliko vužigati i srditi! Ne genol se z mesta ako vam lažem! Oslepel dabogda! Joči mi scurele, jezik mi se dabogda fkočil kak brus za koso! Lasi mi z mesta opoznoli, roke mi fsele i vuha mi otpala dabogda! Bog dej me strelja tresnola z vedroga neba ače sem imel kakvoga nauma z vas bedaka delati i miguljice z vami speljavati!" (2007:47).

No, nisu samo žanrovski elementi poput ovih utkani u strukturu – a sve zato da se postigne dojam tajanstvenosti; segmente bajke Dolenc rabi i za

8. interpolacije u svrhu strukturu

Jedna pjesma naslova je kao i početni stih – *Bio jednom jedan div*, a u drugoj je naslov nazavršen, *Bio jednom...*, što je posuđena inicijalna formula bajke. Dolenc, međutim u pjesmi ne slijedi strukturu bajke, nego poseže za nonsensom i igrom riječi, svodeći diva na dječju mjeru:

Bio jednom jedan div.
Niti prav niti kriv,
niti mrtav niti živ,
od divova viši svih.
On zvao se – Balabav,
on zvao se – Balabiv!
To zna dječji narod sav
da zvao se Balabav! (...)

Interpoliranje elemenata bajke, dakle, ovdje nije u funkciji nasljedovanja nego prevladavanja, to jest uporabe percepcije bajke za stvaranje igriva, maštovita ugođaja, onoga koji je po mjeri dječjeg čitatelja. A da je Dolenc uistinu pravi dječji pjesnik koji raznovrsno iskorištava zavičajne tradicijske odnose i stav prema životu – najčešće u svrhu nonsensu, dakle onu po mjeri dječje receptivnosti – potvrđuje i spomenuta pjesma *Mrak*, u kojoj majka odgovara sinčiću da je mrak *zamazani zrak*.¹² Sličan nonsensni ugođaj među istim aktantima naći ćemo u usmenoj anegdoti što ju je Dolenc zapisao:

ŽMEHKI TRČEK

Tak je bil jenpot dečec z mamom doma. Mama je po kuhinji delala, ne se je obazirala na dete. Dete je otišlo vun i doneslo debeloga trčka, a mati se je onda na njega zvikala:

"Ti norc jeden, kaj si to donesel. To je za tebe prežmehko. Nosi ga nazaj de je i bil. Ja bom došla po njega!" (Dolenc 1972:124).

Međužanrovska prepletanja u Dolencu funkcioniraju, eto, ponajprije na preuzimanju ugođaja koji uobičajeno vežemo uz pojedini prozni oblik.

¹² Zaokupljanje ovakvim nonsensnim temama (i odgovorima) potvrđuje i Dolencova autobiografija (uz pretpostavku da je shvatimo, makar djelomice, kao nefikcijsko štivo): "- Kako napraviti svoj vlastiti mrak, kako izraditi najmračniji mrak, mračniji mrak od svih mrakova kakav nema ni Joža Debela Koža, ni Pišta Ništa koji se hvali da je u njihovom podrumu tako jako mračno da je još mračnije mračno?! I još, može li se veliki crni mrak rezati kao sukno velikim škarama..." (što, uzgred, upućuje na usmenu kajkavsku uzrečicu: "Takav je mrak da bi ga mogel rezati!") (Dolenc 2007:141).

9. Slikovitost zavičajne, tradicijske provenijencije

Zaokupljen, obuzet svijetom usmenosti, Dolenec nije samo nasljedovao žanrovska ili tematska obilježja nego će se i u njegovu stilskom izboru naći obilje slika iz toga svijeta. I to je, zapravo, pjesnikova gesta prevladavanja: usmena književnost, načelno, ne opisuje nego imenuje, a Dolenec oplemenjuje svoj stih upravo opisom, slikom tradicijskoga podrijetla, asocijativno time prizivajući ruralni svijet svoga zavičaja, reklo bi se – obogaćuje svijet usmenosti. Između niza primjera osobito nam je u tom smislu izdvojiti pjesmu *Moja Podravina*, pjesmu koju bismo mogli imenovati Dolenečevom "podravskom simfonijom", pjesmu čija ljepota izvire upravo iz slika što se temelje na raznolikim etnočinjenicama. Tako je u toj Podravini "krov do krova naredan – paprika na koncu", zatim "lešči mi se Podravina kak vedrica v soncu, čez ravnice, prek mekot curi pot bel kak bela melja",¹³ i "trepče moja Podravina kak krušna struganja" i slično tomu. Dakle, tradicijsko sušenje paprike, bljeskanje limenog *kabla* ostavljenog i pripremljenog na zdencu, bijeli put kao brašno što curi između mlinskih kamenova, *struganja* – drvena omanja posuda u kojoj se tresenjem modelirao kuruzni kruh – sve su to drage, tradicijske slike iz pjesnikova zavičaja (slike kojih, nažalost, više nema) koje oživljuju svijet njegova djetinjstva i koje su, između ostalog, i kontekstualne krhotine za usmene oblike o čijim je interpolacijama ovdje riječ.

Miroslav Dolenec Dravski stvarao je i živio izvan lobija, građanskog establišmenta i nakladničkih krugova, proživio je svoj originalan, boemski život. Doduše, piščev život ne bi trebao biti relevantnim za prosuđivanje njegova djela, no u Dolenečevu primjeru valja učiniti iznimku te naglasiti da je on upravo onim svojim ne-spisateljskim dijelom svoga života zadužio hrvatsku folkloristiku, otevši zapisom zaboravu niz činjenica, oblika i detalja iz narodnoga života, osobito kajkavskoga puka. No, osim za folkloristiku, taj njegov mar dragocjenim biva i za dječju književnost jer je taj svijet kajkavske usmenosti stvaralački usadio u svoje stihove, poglavito one djeci namijenjene. Time, doduše, nije otvorio neko osobito novo poglavlje o odnosima dviju književnosti jer su interferencijski proces potvrdila, spomenusmo, hrvatska stoljeća, a i u današnjici nailazimo na niz sličnih primjera (Gardaš, Pulić, Ramljak i sl.), no Dolenec je u njedrima jednoga jezika, nestandarda koji, zapravo, umire, potvrdio svojim djelom dosege toga jezika upravo plodonosnim susretanjem i prožimanjem dviju izvedbi, usmene i pisane.

¹³ U *Djetinjstvu...* čitamo: "Cesta se bijelila –vijugajući i zmijugajući kroz guste šubare ječma, goblene raži i pšenice (...) – kao pogača palka pečena u krušnoj peći..." (Dolenec 2007:155).

Nedvojbena, ovakvim pristupom Miroslav Dolenc Dravski najvažniji je kajkavski dječji pjesnik.

NAVEDENA LITERATURA

- Bošković-Stulli, Maja. 1975. *Usmena književnost kao umjetnost riječi*. Zagreb: Mladost.
- Bošković-Stulli, Maja. 1978. "Usmena književnost". U *Povijest hrvatske književnosti u sedam knjiga*. 1. *Usmena i pučka književnost*. Zagreb: Liber - Mladost, 3-353, 641-651.
- Crnković, Milan. 1990. *Dječja književnost*. 10. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 2007. *Djetinjstvo je vraški šugava stvar*. Novo Virje: Općina Novo Virje.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1971. *Folklorna građa Podravine*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. IEF rkp 822.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1971. *Glasovi naroda podravskoga (poslovice i zagonetke)*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. IEF rkp 827.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1972. "Podravske narodne pripovijetke, pošalice i predaje". *Narodna umjetnost* 9:67-158.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1976. *Svatko ima svoju zvijezdu*. Zagreb: samostalno izdanje.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1986. *Hrvatske narodne popijevke kajkavske*. 1. sv. *Hrvatske narodne pripovijetke, bajke, predaje, anegdote i pošalice*. 2. sv. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1987. "Svadbeni običaji podravskog mjesta Virja". U *Virje na razmeđu stoljeća*, 3. Virje: Zavičajni muzej Virje, 65-80.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1992. *Zagovor zemlji*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
- Dolenc Dravski, Miroslav. 1994. *Ljekoviti doživljaji djetinjstva*. Zagreb: Otvoreno sveučilište.
- Hranjec, Stjepan. 1989. "Usmeno u pisanoj dječjoj kajkavskoj književnosti". *Kaj* 1-2:56-63.
- Hranjec, Stjepan. 1995. *Hrvatska kajkavska dječja književnost*. Čakovec: Zrinski.
- Hranjec, Stjepan. 2003. "Dolenčev kaj". *Učitelj* 3:93-100.
- Jelušić, Božica. 2004. "Dolenčev slavopoj s mrvom žuči". U *Z mojih bregov Frana Galovića, Podravina Miroslava dolenca Dravskog*. Virje: Osnovna škola profesora Franje Šignjara, 13-15.

- Kekez, Josip. 1988. *Prva hrvatska rečenica*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Večenaj, Ivan. 1997. *Poslovice, izreke i zagonetke iz Prekodravlja*. Zagreb: Art.
- Zalar, Ivo, ur. 1991. *Hrvatski dječji pisci 3*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. [Pet stoljeća hrvatske književnosti]
- Životni vrtuljak Miroslava Dolenca Dravskog*. 1996. Virje: Općinsko poglavarstvo i Osnovna Škola profesora Franje Šignjara.

TYPES OF INTERPOLATION OF FOLKLORE IN MIROSLAV DOLENEC DRAVSKI'S CHILDREN'S VERSES

SUMMARY

There have been centuries-long occurrences of contiguity and intertwining between oral and written Croatian literature. The process of interpolation is best manifested in children's literature because of its manifold affinity with the oral one, in a larger sense – with the world of orality. Within the scope of written literature the interference is manifested in dialectal (here: Kajkavian) children's literature to a greater extent, because of its closeness to the root, the very source. The example of Miroslav Dolenc Dravski is significant in that sense. Not only was he "marked" as a writer by his native Podravina and his mother tongue Kajkavian dialect, but he established a reputation for being diligent and meticulous ethnographer having recorded rich ethnographic material not only from Podravina region. Bearing in mind all this, it is predictable that a whole range of forms and types of interpolation of oral literature, in general, folklore facts, are present in his verses. It is undoubtedly one of the ways of refining his verses, which this paper is trying to prove.

Key words: oral literature, children's literature, interpolation, Miroslav Dolenc Dravski, *kaj*, Podravina